

КАК, ЗАЩО И ОТ КОГО БЯХА ИЗГУБЕНИ НАШИТЕ КНИГИ, ИЗДАДЕНИ ОТВЪД ГРАНИЦИТЕ НА ОСВОБОДЕНА БЪЛГАРИЯ

По материали от *„Градиво, история и разбор на Репертоар Български книги“*

от Чавгар Чернев

Родена сред мрака на вековно политическо и духовно иго, българската печатна книжнина десетилетия наред се създава главно извън пределите на родината. Основаването на печатници в границите на Османската империя не само е свързано с неизброими трудности, но опитите в тази насока най-често са обречени на пълен неуспех. [Вж *Кис*, 56-67; *Пар*, 79]. Освен това, „много българи, прогонени от тежкия политически режим, като емигрирали в чужбина, са откривали свои печатници“ [Вас, 109]. Така, „до Освобождението се създават близо двадесет печатници собственост на българи“, като „повечето от тях – около 3/4, са във от българските земи“ [Герг, 157]. Според Иван Богданов „от публикуваните през периода 1806–1877 година всичко 1917 старопечатни книги 1746, или 91,2%, са отпечатани в чужбина и [само] 171, или 8,8%, на българска земя“ [Бог-1, 224]. Едва Освобождението през 1878 г. дава истинска възможност за развитие на българската книга у дома. Още с навлизането на руските войски започва масово преместване на българските печатници от чужбина в страната. [Вж *Герг*, 161].

Макар и вече в доста по-различно съотношение, съвсем български по своя характер и предназначение книги продължават да излизат и извън административните граници на държавата. Тяхната поява на територии под чужда юрисдикция се обуславя най-вече от два фактора: На първо място, Берлинският договор оставя под чужда

власт значителна част от земите, населени с българи, като по същество налага там запазването на онова положение, в което цяла България е била до 1878 г. От друга страна, в освободените части настъпва огромен подъем. Последвалото десетилетие е период, през който в редица европейски висши учебни заведения се подготвя новото поколение българска интелигенция, за да може, завършвайки обучението си, да се завърне в родината и предаде наученото в чужбина – не само от учителската катедра, но и създавайки нови и многобройни учебници и друга научна литература. А за издаването на тези книги често се използват контактите, създадени в странство, и немалка част от тях, макар и изработени за ползване в България, се печатат зад граница.

Дълги години традиция в българската библиография е да бъдат събирани, регистрирани и представяни българските по дух и насоченост печатни творения, без да бъдат парцелирани според тяхното местоиздаване или местоотпечатване. Това се отнася не само за репертоарите на възрожденската книжнина, където друг подход просто не е възможен, но и за ред справочници, покриващи и следосвобожденския период. Така например Ал. Теодоров-Блан няма никакво колебание, когато включва в своя „Български книгопис за сто години“ (1909) книги, издавани и печатани в Одрин, Солун, Цариград, Прага, Виена и т. н. и в края на XIX и началото на XX в., като „оставя извън градските порти“

само „ония производи, които [макар] и да [се] състоят от вещество българско, или да са печатани с български букви, по езика на изработката си не са български“ – „изработени напр. за руски, френски, немски четци“ [Бал-1, 6]. (Балн прави дори специални обиколки извън България, за да вмести в книгописа си цялата българска по език книжнина, дори и когато е „латинска по писмо“ [НАБАН, 87]). В своя „Български периодичен печат“ (1962) Димитър Иванчев включва „всички периодични издания, излизали на български език или на българска територия“ [Иванч, 42]. Дори „Библиография на българската библиография“ (1981), която първом прокламира, че се придържа към „териториалния принцип“ (съвсем произволно заявявайки, че това бил „принципа, легнал в основата на цялата ни ретроспективна библиография“), сетне малко иносказателно признава, че са „включени библиографски публикации, издавани в чужбина, ако са съставени от българи и на български език“ [БББ, 8]. (Колебания в подбора при този указател показва и прегледа на представения материал – включен е издадения в Солун „Опис на книгите за прочит, които се намират в книжарницата на Ив. х. Николов“, а са пропуснати други два по-обемни, издадени пак там, но от книжарницата на К. Г. Самарджиев).

Макар от казаното дотук да става ясно, че традицията в българската ретроспективна библиография е тъкмо противоположна, трябва да се отбележи, че от края на седемдесетте години на ХХ в. се допуска, а в последвалия период и се налага споменатия „териториален принцип“, въпреки неговата неуместност по отношение на един дълъг етап в развитието на нашата книжнина. Това прави започнатият през втората половина на четиридесетте години и неосъществен изцяло и до днес репертоар „Български книги 1878–1944“ (РБК), чиито първи том излиза през 1978 г.

Познавайки политиката на българската държава по т. нар. „македонски въпрос“ от следвоенните години, когато е започнат този репертоар, най-първо може да се допусне, че посочената промяна е заложена точно тогава. Наистина, твърде невероятно изглежда да се работи върху обявяването на дълга лавица чисто български книги, издавани от местни дейци във всички поголеми градове на Македония, тъкмо по времето, когато се фабрикува македонската „нация“ и се измисля македонския „език“. В този контекст невъзможна става регистрацията и на книгите, излизали в европейските просветни центрове, тъй като няма формула по която

да се изхвърли издаваното в Солун и Скопие, а да се остави онова, от Прага, Виена или Москва. Такова заключение обаче би било не само прибързано, но и невярно.

Срещу подобно съждение най-първо застава съществуването на цитирания вече репертоар „Български периодичен печат“, започнат едновременно с този на книгата, който обаче, попадайки в ръцете на майстор библиограф (за разлика от другия), е осъществен в един значително по-кратък период (последният му трети том излиза през 1969 г.). В него, както вече бе казано, е възприет не териториалният, а териториално-езиковият принцип – не само всичко на територията на България, но и всичко на български език.

Твърде богат материал за анализ не само на историята на РБК, но и за извършения в него подбор, дават редица архивни документи, запазени до наши дни. Най-напред, за чест на нашата библиография трябва да се отбележи, че идеята за извършване на каквато и да е идеологическа пресявка в националните ни репертоари покриващи периода до 1944 г. никога в миналото не е намирала сериозни привърженици. В различни години специалистите са единодушни, че „правилно е в репертоара на българската книга да се включи идеологически погрешна литература“ [МК-1-1783/1956, 1], че „подбор не трябва да се прави“ и „необходима е пълнота, защото е национален репертоар, иначе би бил препоръчителна библиография“ [Прот-18/1966, 3-4], „че от РБК не трябва да се изключват книги поради идеологически причини“ и „с РБК ние трябва да покажем историческата действителност такава каквато тя е, а не да изваждаме реакционните, религиозните и др. издания и по този начин да изопачаваме действителността“ [Прот-46/1970, 1, 4]. В този почти единогласен хор наистина съвсем самотно звучат реплики от вида „моето виждане за библиографията е друго: библиографията като оценка на печатното произведение“ [Прот-18/1966, 5], „да намалим процента на онези издания, които нямат стойност: булевардни, богослужебни, порнографски и пр., науката няма да се ощети с изключването им“ [Прот-46/1970, 3] и „има издания, които задължително трябва да се изключат още повече, че те не могат да се изгубят, тъй като са регистрирани вече в текущата ни библиография“ [Прот-71/1973, 7]; такива изявления обичайно се сблъскват с трезвото „тогава наистина не бихме знаели до къде да стигнем“ [Прот-18/1966, 4].

Не се открива обаче в тези документи, иначе обсъждащи и „наименованието на изданието, подза-

главието му, предговора“ [*Пром-7/1968*, 1], и „фирмата на Народната библиотека“, „славата на репертоара“ и „въпроса за хонорара“ [*Пром-ТБ/1970*, 4-5, 10], и „кои обществени сили и формации са съдействували за възхода на българското книгоиздаване“, и „верна[та] картина на книгоиздаването от Освобождението в 1878 г. до 9. IX. 1944 г.“ [*Пром-43/1970*, 1], и „обществената роля на книгата и отношението на обществото към нея“ [*ДИНИ-430/1970*, 2], и „Репертоарът на руската книга... Репертоарът на френската книга... типовото положение за съветските репертоари“ [*Пром-46/1970*, 3], и може би най-много „инструкцията по отношение на отпечатъци на статии от списания“ и „издания с 3 до 8 страници“ [*ЗБП*, 4], не се открива нито дори намек някой от участващите в дискусиите, някога поне да е загатнал за наличието на въпрос, какво ще стане с българските книги, излезли извън границите на българската държава? Защото липсата на тези книги не е забелязана (поне няма данни за това) от никой от онези, които иначе съвестно са броили, че „в първия том има регистрирани 6500 заглавия, а 800 от тях представляват отпечатъци“, че „в т. I са останали над 500 заглавия, които не са видени де визу и се правят съответни препратки към Балан, Български книгопис или библиотеките, с които е сверяван репертоара“, че „има цели страници, където преизданията на една книга са посочени с въпросителна“, че са включени „редица тясно служебни издания, като проекто-бюджети, които много често са и под 8 стр.“ [*Пром-ТБ/1970*, 7-9].

Впрочем открива се в едно неподписано (и поради това невлязло в сила) „Решение по изработването и издаването на [репертоара на] българската книга и репертоара на българския периодичен печат“ от 1956 г. указание „Репертоарът на българската книга да включва всички български книги на български и чужди езици, излезли у нас, както и книгите на български език, излезли в чужбина за 150 години (1806–1955)“ [*МК-1956*, 1]. То показва, че все пак някой някога е отчитал, че нашите сънародници, оставени от Берлинския договор извън границите на освободената си родина, не са били някаква безродна и безкнижна маса, а са имали национален дух, изразяван и чрез съвсем равнопоставена национална българска книжнина, осъществявана извън границите на свободната България. И ако по-сетне техните книги са изличени с един замах от нашата национална библиография, и ако днес ние не знаем и не можем дори да установим кой и защо е сторил това,

изглежда ще трябва да приемем факта, че то най-вероятно е извършено от някой безименен дребен изпълнител, пред безучастния поглед на неговите ръководители и с мълчаливото съгласие на колегите му, с една едничка цел – да се разтовари от малко (а може би и немалко) „излишен“ труд.

Най-вече в такъв контекст можем да четем останалите податки: „Рекаталогизирането на книгите [през 1948–1951 г.] включваше: [...] Установяване [чети: отстраняване] на малоценни издания, графически и музикални произведения, издания в чужбина“ [*ЖО*, 31]. „Репертоарът на българската книга [...] си поставя за задача да издири и включи всички печатни книги, излезли в България през означения период“ (1955–1957) [*Цвет-1*, 125; *Цвет-2*, 127]. „Книгите, излезли на български език в чужбина, ще представляват отделна поредица и ще бъдат отпечатани допълнително“ (1960) [*Дес*, 97].

Прочее, погледнато от такъв ъгъл, подобно решение е доста разбираемо, защото всъщност библиографирането на българската книга, излязла извън „границите на българската държава, върху които се е простирал Законът за задължителния депозит на печатните произведения“ [*РБК*, 17], особено след 1905 г., изобщо не е лесна работа. Знае се, че основният градеж на РБК е съставен чрез налепване върху фиши на библиографските описания от „Български книгопис за сто години“ на Ал. Теодоров-Балан (за периода до 1905 г.) и „Библиографически бюлетин на Народната библиотека в София“ (за по-нататъшния период). Наистина, както вече бе подчертано, първият справочник безрезервно включва известните нему подобни книги. Но само, доколкото може да бъде пълен при условие, че е работен от сам човек, който при това не е имал възможност да ползва каквото и да било по-уредено хранилище на българската книга. [Вж *НАБАН*, 87]. Вторият обаче, все поради дълголетния си ужас да не би случайно да се претовари с „работа за лудо“ или пък да остави без поле за изява „бъдещите библиографи“, стриктно държи на правото си да бъде само „отчет за книгите, които по задължение от закона, се получават в Библиотеката“ [*БК-1902*, III; вж и *Чер-1*, 76-77]. И така много години оставя безвестно онова, което излиза извън границите на държавата и не е подчинено на закона. При това положение, заложено в миналото, къде по-лесно е и за сетнешните библиографи, вместо да правят ред издирвания, да описват все нови и нови книги, пък и да се натоварват с допълнителен страх, че ако поемат да

вършат и тази работа (и не я свършат качествено), само ще отворят още едно поле за упреци към тях, къде по-просто е да изровят някакъв формален повод и да се отърват от нея. Особено, когато върху им не тегне нечий по-начетен поглед.

Най-сериозният проблем обаче, проблем вече в наше време е не толкова, че ред български книги, при това творения или на наши сънародници, оставени без родина, или на първопроходци, са зарязани без библиографска регистрация. По-важното, по-същественото е, че поляка и бавно, но неотклонно, се създава илюзията, че подобни книги изобщо не съществуват. С излизането си РБК създава една непреодолима граница, защото на практика той очертава територията, в която следва да се търси и изучава българската книга. Попадналото в него е обект на внимание, изключеното – загиба.

Това влияние се изразява в две направления: от една страна, в качеството му на национален репертоар, РБК задава образец за по-нататък – трудно е следващите, все пак дъщерни нему проучвания, да разчупят създадения вече на по-високо ниво шаблон. Втората страна е съвсем практическа и тъкмо тя осмисля съществуването на националната библиография – всяко изследване се нуждае от надеждна основа; ако тази основа не му е предоставена в цялост, рискът, изследването да остане половинчато е твърде значителен, да не кажем огромен. Това не са априорни разсъждения, това е истина, която последвалите години доказват:

„Литературно-художествени сборници“ от К. СТАВРЕВ (2003). Включва: „Всички литературно-художествени сборници, издадени като книги на български или други езици в границите на българската държава, върху които се е простирал Законът за задължителния депозит на печатните произведения“ [Став, 50].

„Атлас на българската литература“ (2003–2005). Спийсъкът на книгите почива изцяло върху РБК, повтаряйки дори грешките, отстранени в тома с „добавки и поправки“ към справочника [РБК-Л]. Допълването на няколко заглавия, излезли в чужбина (като „Избавление“ от Ив. Вазов, Букурещ, 1878 [АБЛ, 9, № 1] и „Летоструй. Календар на българите“, под ред. на Ал. ТЕОДОРОВ-БАЛАН, Солун, 1910–1911 [АБЛ, 406, № К 211 и 407, К 237]), на фона на огромната маса пропуснат материал, на практика постига не положителен, а отрицателен ефект, създавайки впечатлението, че такива книги по принцип са включвани, но просто са твърде малко.

База данни „Български книги“ (изработена от НБКМ през последното десетилетие, но все още имаща ограничено разпространение). „Основен източник за създаване на базата от данни ще бъде печатното издание [РБК] с нанесени всички добавки и поправки, установени до момента на започване на работа“ [Мет].

„Официални издания“ (в процес на изработка). „Предвижда се БД да съдържа информация за всички официални издания, отпечатани на български или чужд език на територията на България за периода от 1878 до 1944 г., а също и излизалите в отделни градове в чужбина, които в определен исторически момент са се намирали в пределите на България (Скопие, Цариград и др.) [но само относително съответния момент]“ [ПЛИМ, 123].

Това са най-новите справочници за българските книги, с които основно ще се работи през идните години. Откъде ще научат техните ползватели за останалите извън тях творби на родолюбиви българи, печатали ги пак за нашия народ, но зад граничната бразда? За тях подобни книги просто няма да съществуват.

Наистина, РБК предоставя информация и за ограничен кръг издания от Солун, Скопие, Сяр и т. н., защото са печатани в София, Пловдив или другаде в границите на свободната част от България, което автоматически ги прави обект и на придиричвия справочник. Няма ли обаче утрешния читател на този многотомник и производните му печатни и автоматизирани продукти, и без туй получил образованието си във вече твърде „европеизирани“ ни училища, да си обясни, че езика, на който са написани тези книги, отразява не речта на ония, към които са насочени, ами говора на някакъв „пропагандатор“, който ги е правил тук у нас. Едва ли подобно съмнение би обхванало някой, запознат с дългия ред български книги, изцяло изработени зад административните граници на държавата, но как ще откриват тези книги потомците ни, опирайки се на осакатените ни днешни недомислия?

Ето, когато отваряме иначе твърде изпипания „Литературно-художествени сборници“ от К. СТАВРЕВ, историческата истина мигом блясва, изразена чрез болката на един разделен народ, която крещи от страниците му: „О Македонию, страдалница разпята“ [Став, № 650:31], „Край Вардара в нивята изкласили“ [№ 365:33], „Ридаят водите на Вардар, и колко е тъмна земята!“ [№ 365:65], „Еднакво е теглото при Странджа, Шар, Пирин“ [№ 64:229], „Що гърмиш, Българска стара Мораво“ [№ 650:35], „Млъкнете вече, ритори безчестни“ [№ 336:38],

„Аз зная, че от Дунав до Егея“ [№ 641:7], „От Охрид до Чаталджа, от Дунав до Кавала“ [№ 138:11], „Един завет оставили са нам дедите“ [№ 145:10], „Не даваме я, не – земята мила“ [№ 141:12], „Не ще умрат героите ни смели“ [№ 461:33], „Сестри измъчени и скръбни братя“ [№ 235:282]... Една огромна любов. Любов ограбена, окървавена, озлочестена. Една любов, изглеждаща несподелена, когато глъхнат думите на другата страна...

Извън това, как ще достигне бъдещия изследовател до духовните търсения и вълнения на българските студенти в Прага, Виена, Лайпциг..., по-сетне стожери на младата българска наука? „Моят [на А. ТЕОДОРОВ-БАМАН] другар от Прага АНАНИ ЯВАШЕВ, неспокоен родолюбец, ме занимаваше с писма, да предприемеме издание на един алманах, от който чистия приход да отиде в касата на тъкмено в Прага всебългарско дружество от вида на ония „матици“, каквито имаше у всяка славенска народност на Австро-Унгарската монархия. [...] Явашов, со свойствената му настойчивост, се обърна с позив до заможни българи в чужбина, знайни по своя родолюбска щедрост, и в името на българска „матица“ молил за дарове за издание на алманах под име „Ютро“. [...] Приходът от „Ютро“ се предаде от ЯВАШОВА през мене в 1892 г. на Дружество „Св. Кирил и Методий“ в София, основано по почин от СТЕФАНА СТАМБОЛОВ, пръв министър на България. Кроежът на СТАМБОЛОВ бе, да се разклони това дружество по всички български земи, та да стане у нас онова, щото беше у сърбите дружество „Св. Сава“; ала СТАМБОЛОВ падна в 1894 г. от власт, падна следната година и от нож, та пропадна и „Св. Кирил и Методий““ [Бал-2, 78-79]. Посетне изпада от страниците на „Литературно-художествени сборници“ и самият „Ютро“. Защото има нещастие да излезе в Прага. Или защото първом е отритнат от РБК.

Богата е нашата история, богата е нашата книжнина. Но оправдава ли това богатство лекомислието, с което по чиновнишки формален признак е изхвърлена в небитието една органическа нейна част?

Впрочем, разглеждайки ролята на основата-образец, ето и един пример с обратен знак: Неколкократно вече бе посочено, че репертоарът „Български периодичен печат“ от Д. ИВАНЧЕВ събира в себе си (за разлика от този за книгата) наистина всички български периодични издания, информация за които с много труд успява да издири. Ако разтворим работената в момента и основана на него многотомна поредица „Периодика и

литература“ [ГЛ], ще видим, че и у нея няма отграничаване на разглежданите издания по някакъв териториален принцип. (Вж напр. статиите за излизалите в Солун и Прилеп „Книжици за прочит“ [ГЛ-1, 459-472] и в Солун – „Културно единство“ [ГЛ-3, 341-355]).

Разбира се, не може да не се отбележи, че разглежданата тенденция затихва и при персоналните библиографски указатели. Изучавайки по-обозрима територия, по правило те успяват да стигнат и до книгите, издавани извън държавните граници на България, като при това обикновено ги представят в общия ред. Така „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ (С., 1989) включва три преиздания на „Поучително евангелие...“ в Одеса (1884, 1899, 1905) в раздела си „Издания на СОФРОНИЕВИТЕ произведения в България“ [Вут, 25, № 68-70]. Явно е, че точността изисква заглавието да бъде не „в България“, а „на български език“, и тук проличава несигурността на съставителя, дали би могъл да обхване наистина всичко, което изисква така формулиран надслов. Интересен разнотой се наблюдава у „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ (С., 1989), който включва „условно и издания на български език“ [Кар, 347] в раздел „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ в други страни. Преводи на произведенията на ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“. Така в подотдел „Турция“ са включени „Мамино детенце“ (Солун, 1895) [Кар, 374, № 3467] и „Стана“ (Солун, 1894) [Кар, 374, № 3466]; първото произведение обаче (но само то), вече е попаднало и в раздел „Произведения на ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ. Други самостоятелни издания“ [Кар, 163, № 1487]. Примерите за изобщо изгубени издания на български език извън границите на България наистина не са толкова много, та могат да бъдат поставени в рамките на онази неизбежна непълнота, непреодолима по ред причини и за най-зadълбоченото библиографско изследване: „ИВАН ВЪЗОВ“ (С., 1985) [Вич] пропуска „Един бдени вечер в Пирин Планина“ (Солун, 1894) и (може би поради невъзможността по времето, когато е съставян, да се достигне изобщо до съдържанието на основната част литературни сборници) „Жален спомен за лютите рани на България през година 1876“ (Букурещ, 1878). Изглежда все по същата причина този сборник не е включен и в „ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ“ (С., 1979) [Дю], където пък е изтървано и третото издание на преведената от СЛАВЕЙКОВ „Извод от советите на здравия разум“ (Цариград, 1881), без да се брои, че не се отваря дума и за неговата работа върху превода на Библията (Цариград, 1868, 1871, 1874 и Виена, 1885). Прегледът на персоналните библиографии, издадени през

последните десетилетия обаче, открива една необяснима (на пръв поглед) некоректност, извършена от някои от техните съставители, които, изброявайки използваните източници, акцентират върху по-новите издания на НБКМ (и конкретно РБК), премълчавайки „Български книгопис за 100 години“ от Ал. ТЕОДОРОВ-БЛАН, макар самият представен от тях материал да показва, че не са могли да минат без помощта на патриарха на българската библиография.

В крайна сметка, дори при един такъв справочник, работен на много по-широка основа и паралелно с РБК, какъвто е „Речник на българските псевдоними“ от Ив. БОГДАНОВ (в три издания: 1961, 1978, 1989), направеният от библиотечния многотомник подбор не остава съвсем без последствия – например речникът е добре информиран, че „Един български гражданин“, автор на излязлата в Русе „Протестантската пропаганда у нас и нейните ползи за България“ (1885) всъщност е Т. ИКОНОМОВ [Бог-2, 122]; че „Един български гражданин“ пише и излязлата през същата година, но във Виена „Династическият въпрос в Българското княжество“ речникът не знае, а още по-малко е способен да отрази, че тук този псевдоним е използван от друг автор – Гр. НАЧОВИЧ. Това едва ли щеше да се случи, ако РБК беше осветлил не само първата [№ 18966], но и втората разкривка, направени все от „Български книгопис за сто години“ от Ал. ТЕОДОРОВ-БЛАН [№№ 4700, 3153], който обаче не притежава именен показалец, където обозримо да са обявени всички разкрити в него псевдоними, та в тази насока се нуждае от посредничеството на по-нов продукт. [Вж Чер-2, 132-139].

Връщайки се отново към системата от указатели на националната библиография, коректността не позволява да се подмине излизащата от 1964 г. като серия 7 на текущия ни книгопис поредица „България в чуждата литература. Булгарика“. От 1975 г. към дотогавашните раздели „Чужденци за България и българския народ“ и „Български автори на чужди езици“ се прибавя и още един: „Издания на български език в чужбина“. А през 1978 г. (когато излиза първия том на непълноценния РБК), въпросната серия обособява самостоятелен подраздел, в който да включва книги „от предходни години, но нерегистрирани в публикуваните досега указатели“ [БКБ-1978, 5]. Такива наистина, без да бъдат отделяни от общата поредица, присъстват и в по-раншните годишници. Но тогава това са главно издания, осъществени след началото на 60-те години. В новия подраздел постепено

започват да се промъкват и по-стари издания – от 1920 и 1928 (1979), 1933 (1981), 1918 (1982), 1902 (1983)... Разглеждайки натрупания за 27 години (1975–2001) масив от ретроспективно регистрирани „издания на български език в чужбина“ до 1944 г., обхващащ общо 85 заглавия и с дона граница 1866 г. (основният дял от които се пада на указателя за 1993 г., където са включени общо 68 книги от периода 1917–1943 г.), можем да допуснем, че, при запазване на същата скорост, националната ни библиография за има-няма 500 години е щяла да събере изцяло необходимия материал. Дали защото този темп не удовлетворява ръководството на Центъра за национална библиография (ЦНБ) към НБКМ, под чието пряко началство се намира тогава „Булгарика“, дали по други причини, в средата на 90-те години най-първо внезапно заключават, че относно отминалия период „цялостно библиографско покритие има литературата в областта на булгарика“ [Том-1, 153]. Доколко изобщо е било наясно съответното ръководство, че на практика липсва ретроспективно представяне на „изданията на български език в чужбина“ и доколко въобще е подозирало за тяхното съществуване – остава загадка. Така или иначе, опирайки се на собствените си виждания и познания, и съобразявайки се с „принципите на програмата за Универсален библиографски контрол“ и „препоръките на международно равнище“ [Том-2, 5], отчитайки и особеностите на „днешния информационен век“ [Том-2, 9], малко по-късно то забелязва, „че дейността по издирване и отразяване на документите с характеристика *Vulgarica* трябва да претърпи значителни промени“ [Том-2, 10]. Без да разглеждаме набелязаните в цитираната публикация „организационни мерки“ ще забележим само, че визираното звено е изхвърлено извън ЦНБ, а съставът му капитално е намален. Или с две думи – възможната поява на идея за решаване на въпроса, и тук е изрязана из основи.

Дори и не твърде благотворен, но все пак дал някакъв минимален резултат, опитът на „Булгарика“ е интересен за анализ и в още едно направление. Благодарение на него може да се заключи, че още през средата на 70-те години формулираното 15 год. по-рано виждане, че „книгите, излезли на български език в чужбина, ще представляват отделна поредица и ще бъдат отпечатани допълнително“ отдавна вече е било забравено, ако изобщо е било залагано някъде другаде, освен в някой отчет. Дори изрязаните от „Български книгопис за сто години“ описания на такива издания вече ще да

са били разпилени, защото, ако са били поне дотогава запазени в обособена картотека, нея щяха да допълват съставителите на „Булгарика“ (при това тъкмо тогава съжителствали в една стая с „Ретроспективна библиография“, дето прави РБК), а не стихийно, водени единствено от родолюбиви чувства, да пхат над две десетилетия в уж текущите си указатели отделни попаднали пред очите им описания, с ясното съзнание, че не го ли сторят, вероятно ще ги изгубят завинаги от националната ни библиография.

Но, може да се отбележи съвсем уместно, регистрирането на българските книги, излизали през първите десетилетия след Освобождението отвъд държавните граници на България, едва ли е най-точно да се върши под наслов „Булгарика“. Подхождайки с такава терминология, като *exteriorica* трябва да бъде отразявана почти цялата ни възрожденска книжнина. Няколкото статии, разглеждащи проблемите на библиографската регистрация на чуждата литература, отнасяща се до България [вж тук и *Кал*, 415-418, 461-467], изобщо не постигат единство относно „книгите на български език, излезли в чужбина“. Може би, защото имат за обект две различни (но недефинирани поотделно) редици такива книги.

През 1972 г. Унга Христова (подготвила дисертация „Проблеми на библиографското издирване на булгарика“) твърди: „Българите, живеещи в чужбина, говорят български език, притежават българска култура, но в същото време те активно участват в обществения живот на страната, която им е дала приют. Откъснатостта от родината и влиянието на начина на живот на другата страна налагат своя отпечатък на техния мироглед и мислене. Така литературата на българските малцинства в чужбина по език и култура е българска, а по дух и съдържание е съветска, румънска, американска и т. н.“. Подхождайки по този начин, авторката напълно закономерно стига до заключение, че „съвсем не е редно да се счита емигрантската литература на български език предмет на националната библиография“ и тя „трябва да бъде предмет на Булгарика“ [*Хрис*, 28]. Но, докато тези разсъждения изглеждат логични относно времето, когато са направени, съвсем неприемливо е застъпеното гледище, че „след Освобождението през 1878 г., когато културното и научно развитие на страната се съсредоточава в пределите на независима България, книгата на български език, издадена зад граница, вече престава да бъде национална“ и „националната библиография

на България още от своето основаване носи държавно-териториален характер“ [*Хрис*, 27-28]. Това заключение не само самата цитирана статия не обосновава, не само представлява механично приравняване по формален белег на качествено различни обекти, но то си е направо невярно.

Още почти две десетилетия преди Христова да покаже, как може да се подведе един библиограф, когато изследва документалния поток изваден извън контекста на историята (а по нейно време и истината по „македонския въпрос“ вече не е „табу“), още през 1954 г. един от най-сериозните изследователи по теорията и практиката на Булгарика, автор на ред справочници за „България в чуждата литература“, ВЕСЕЛИН ТРАЙКОВ твърди: „В обхвата на *Vulgarica* не спадат книгите, периодиката и другите печатни издания, които излизат на български в чужбина. Те трябва да бъдат обхванати библиографски от Репертоара на българската книга и Репертоара на българския периодичен печат независимо от това, че там могат да бъдат отделени в самостоятелна поредица“ [*Трай*, 44]. Тъй като, както вече бе споменато, библиографският репертоар „Български книги“ все още не е изцяло осъществен, трябва да се очаква значи, че поне настоящите му ръководители са планирали да запълнят посочената празнина в някой последващ негов том.

„В момента в отдел Ретроспективна библиография се работи по програма, която бе изготвена от ръководството на ЦНБ [...] и бе приета през 1992 г. В нея бе предложено след окончателното завършване на „Български книги. 1878–1944“, по конкретно на томове „Добавки и поправки“ и „Показалци“, да започне разработването на репертоара „Службни [т. е. цит. погоре официални] и дребни [под 8 стр.] издания. 1878–1944“, където в самостоятелна поредица ще бъдат представени службени издания (устави, наредби, отчети и др.) и изключените по формален белег [брой страници] документи от репертоара „Български книги. 1878–1944“. Паралелно с подготовката за работа по този репертоар започна разкриването на българските графични и нотни издания за периода 1878–1944 г., съвместно с комплексните отдели Карти и графика и Музикален в Народната библиотека. Освен това научните сътрудници от отдел Ретроспективна библиография подготвят самостоятелни библиографски указатели „Песнопойки.

1878–1944“; „Сборници, антологии и алманаси. 1878–1944“ [т. е. цит. по-горе „Литературно-художествени сборници“] и „Календарчета. 1878–1944“. Не е започнала работата все още по разкриване на картографските издания и аналитичната разработка на христоматии и читанки. Идеята за това решение бе продиктувана от желанието да се обхванат всички видове документи [!] за този хронологичен период. В програмата бяха включени и по-дългосрочни задачи, които предполагат изработването на систематична поредица на репертоара „Български книги. 1878–1944“, защото липсата на семантичен показалец много снижава информационните качества на целия репертоар. Огромният масив от библиографски описания (56 000) не е представен по никакъв съдържателен признак“ [Том-1, 153–154].

Вижда се значи, че на разглежданите издания и днес, дори в съвсем дългосрочен план, е поставен кръст. И никому и през ум не минава да възкресява мъртъвци.

„Македонците дават първия тласък за националното възраждане на всички българи. Братята св. св. Кирил и Методий – създателите на българската азбука, която бива усвоена и приспособена и от другите славянски народи; Отец Паисий – родоначалникът на българското възраждане; Неофит Рилски – патриархът на българските учители...“ [Ким-1, 37]. Това пише роденият в Щипската махала Ново село (през 1903 г.) Васил Димитров Хаджикимов. И като потвърждение на тези думи, докато в независима България специалистите теоретизират, библиография на българската книга в Македония е съставена и обнародвана отвъд браздата.

Още през 1939 г. в специална обемна брошура Васил Хаджикимов се заема „да покаже несъстоятелността на поддържаната теза [...], че македонското население представлява от себе си една нова македонска нация – отделна от българската“ [Ким-1, 5], да обяви, че „македонската нация не съществува, че в Македония славяните са българи, а не безлична маса, лишена от съзнанието за своята българска национална принадлежност [Ким-1, 37]“. „За тези дни ние чакахме двадесет и три години!“ – не сдържа радостта си македонецът малко по-късно, по време на краткото съединение на родните му земи и майка България. „Лети колата, развяват се знамената, свалят шапки граждани и селяни, като пред светиня и викат „ура!“ [...]. Заключение им уста през дългото робство сега искат за един час да изприкажат

това, което са таили цели двадесет и три години“ [Ким-2, 7, 10].

И когато недълго след това пак настават години на затапяване на думите, и по-късно, когато отново „една част от младежта [...] живяла дълго време откъснато от майката-отечество [...] е предразположена към възприемането на [...] заблуждения“ [Ким-1, 5], и когато повече от всякога е нужно да се поддържа българския дух, на помощ идва печатаното в миналото. „Слободен пристап кон книгите“ – научаваме заглавието на недостъпна в България работа на В. х. Кимов, издадена в Скопие през 1961 г. под собственото му име. „Гоце Делчев. Библиографија“ (1964) и „Климент Охридски и неговите книжевни дела“ (1966), подписани този път не с фамилията, а с името по баща – В. Димитров; допълнение към преглед на средновековни списъци със забранени книги (извлечено от изследване на Иван Дуйчев), подписано с инициал В. Д. (1956); „Школските извештаи во Македонија (1888–1941)“ (1970), подписано с инициал А. – съкращение от псевдонима му Апис [вж Бог-2, 48, 520]; Колко ли трудно е било на знаещия, че „македонските диалекти са клон от общия български език и затова не са успели и няма да успеят никога да се обособят в македонски книжовен език, отделен от българския“ [Ким-1, 49], да прави „транслитерација“ в „Гоце Делчев“ [Ким-3, 48] по чужда азбука, описвайки печатаното на родния му език; затова пък тази библиография изобилства с доста изискващи такъв „превод“ произведения, популяризирайки дори антологията „Македония в песни“ [Ким-3, 19, № 128, вж и аналит. ѝ опис. в Став, 830–832, № 650].

Най-накрая идва и „Ретроспективна библиография на Македонија. Книги“ [Ким-4; бел. и рец. Ким-5; Жив; Марк, 84–85] – подписана с инициали В. Х. К. (и днес каталогът на виртуалната библиотека на Македония COBISS.Mk не знае името на автора). Този най-обемна библиографски труд на Хаджикимов е издаден от Народната и университетска библиотека „Климент Охридски“ в Скопие в 500 бр. тираж през 1970 г. (Тъкмо по времето, когато ние умуваме, дали не ще накърним нашия „национален престиж“, ако покажем пред света книжнината си в „инвентарен“ вид [Прот-46/1970, 3]). На пръв поглед той изглежда създаден на основание, че след сътворяването на македонска „нация“ и „език“, няма как да бъде подминато и изработването на съответна библиография. Такива мисли внушава още

служебният предговор, в който липсва дори най-бегъл анализ на включения материал. Грижливо е скрита долната хронологична граница, а зад нея и книгата, която поставя началото – за да не излезе наяве националността на автора ѝ и неговия език. А за да е сигурно, че поне тя, първата книга, няма да присъства в трудовете на Ал. Теодоров-Блан и следовниците му, е приложен списък от 116 библиографски единици, представлящи печатани през периода 1506–1808 г. почти само в Солун еврейски книги. Все в този дух, в основната част 2957-те описания са изложени в общ азбучен ред, независимо от техния език. Изглежда наистина са взети всички мерки указателят да удави истинската си национална книжнина, поставяйки я сред случайни издания и книги на сръбския завоевател, излезли на територията на Македония след войните през 1914–1918 г. Естествено, липсват и хронологичен и езиков показалец. Изглежда единствено това е бил пътят, за да се провере изданието и да стигне до печат.

Ала все пак някъде не са довидели принципа на подбор. Допуснато е, освен издаваното в Македония, указателят да включва „цялата книжна продукция до края на 1944 г., печатана от страна на македонските емигрантски революционери, културно-просветни, легални и нелегални организации, съюзи, научни македонски институти, комитети, кръжоци, партийни групировки и отделни лица, чиято обществена или индивидуална дейност, независимо от характера и мястото на проявяване е била във връзка с освободителното движение“ [Ким-4, III]. Ето я вратата. И в указателя смело навлизат българските книги от България, за да се обединят с българските книги от Македония и не се преклонят пред чуждия елемент. А добрият библиограф може да събере цяла армия – не само надсловите, в които има Македония, не само трудовете на Македонския научен институт, но и издания на Данов и на Манчов (понеже те са имали книжарници във Велес и в Солун), „Стихотворения“ от Ил. Венев (защото знае, че били за мъките на Македония и за Екатерина Симидчиева) [Ким-4, № 216], „Душевени акорди“ от С. Добревска (защото знае, че са за македонските революционери и родното ѝ Кратово) [№ 480], та даже и „Практическо ръководство или настолна книга за всеки пютюнопроизводител“ от П. Бальзов (защото авторът бил родом от Кукуш) [№ 114]... И съвсем немаловаж-

ното – описани с българските си букви. (Първоначално фишите за указателя се пишат на... латиница [вж Ким-5, 35-36]). Така, почти по езоповски, „Ретроспективна библиография на Македонија“ шепти онова, което не е можел иначе да изрече съставителят му. (По-късно Хаджикимов идва да живее в София, а след разпадането на Югославия се завръща в родното си Ново село, където умира през 1992 г. Вж за него [ББ-1; ББ-2; ЦДА, ф. 2101к, необработен]).

Изваждайки българското си градиво (макар и все пак без изчерпателна пълнота) не само от „Български книгопис за сто години“ на Ал. Теодоров-Блан, но и от библиотечните каталози на НБКМ, Университетска библиотека в София и НБИВ в Пловдив, както и запазеното в самата Македония, и при вече подробно разгледаното незавидно състояние в тази насока на нашата национална библиография (към което тук следва да се прибави и липсата на предметен или систематичен показалец към РБК), този указател се явява твърде ценен справочник и у нас. В него получават библиографска регистрация за първи път и единствено до момента немалък брой български книги, още повече са разкритите по тематичен обхват (включително и чрез твърде добър показалец). От научна гледна точка е съвсем непонятно, защо той няма никаква известност в България, още повече, че екземпляр от него (макар и единствен, ако се вярва на сводния каталог) притежава НБКМ. (По-подробно този справочник, както и работата ни върху пълен репертор „Български отвъдгранични книги“ ще имаме грижа да представим в недалечно бъдеще.)

Или, преди да се постави последната точка, в заключение може да се обобща, че у нас се развиват две качествено различни ретроспективни библиографии. Първата, която единствено може да се нарече национална, е плода от усилията на отдадените ней труженици, гордите ѝ представители Юрдан Иванов – „Български периодически печат от възраждането му до днес“ (изд. авт., 1893), Александър Теодоров-Блан – „Български книгопис за сто години“ (БКД, 1909), Никол Начов – „Добавки и поправки към Български книгопис за сто години“ (БАН, 1912–1925), Никола Михов – „Библиографски източници за историята на Турция и България“ (БАН, 1914–1934), Павел Орешков – „Български книгопис“ (Нар. библи., 1930–1933), Маньо Стоянов – „Българска възрожденска книжнина“ (ДБВК, 1957–

1959), Димитър Иванчев – „Български периодичен печат“ (ББИ, 1962–1969), Веселин Трайков – „Българска художествена литература на чужди езици“ (ББИ, 1964), Иванка Панчева – „Именен показалец към Български книги“ (НБКМ, 1997–2000), Кирил Ставрев – „Литературно-художествени сборници“ (БАН, 2003)...

Има я обаче и като че ли все повече се вкоренява, една безименна и безотговорна библиография, която вместо национална може би е най-точно да се нарече библиотечна. Тя изважда на бял свят разни показни самоделки и се разпознава от пръв поглед по неосъществените си задачи, по безидейните си проекти, по хаоса и незаинтересуваността. У нея или изпълнителска некомпетентност убива усилията на вещи ръководители, или управленска импотентност обезличава професионализма и опитността, или цари бездарност на всички нива. И тежко и горко на ония изследвания и начинания, които без нечия силна намеса, са оставени само под нейно водачество и в нейни ръце. А тъкмо това се е случило още някога с репертоар „Български книги“ и поради това и днес трябва да кърпим неговите непълноти.

ЛИТЕРАТУРА

АБЛ = **Атлас** на българската литература. Книгите, критиците, авторите, нови периодични издания, хроника – събития и факти. Предг., състав., науч. ред. Симеон Янев. [Др. състав.] Биляна Борисова, Стоян Петков. Библиогр. ред., пока-залци Велислава Маринова. Т. 1–2. Пловдив, 2003–2005. 8⁰

Бал-1 = **ТЕОДОРОВ-БАЛАН, АЛЕКСАНДЪР**. Български книгопис за сто години. 1806–1905. Материали. Събра и нареди... С., 1909. 1667 с. 4⁰

Бал-2 = **ТЕОДОРОВ-БАЛАН, АЛЕКСАНДЪР**. Книга за мене си. С., 1988. 168 с. с ил. 8⁰

ББ-1 = **БУРИЛКОВА, ИВА И ЦОЧО БИЛЯРСКИ**. Една неизвестна национална доктрина от 1939 г. – *Македония*, 38, № 29, 22 юли 1998, с. 6.

ББ-2 = **БУРИЛКОВА, ИВА И ЦОЧО БИЛЯРСКИ**. Неизвестен ръкопис на Васил Хаджикимов за отношението на БКП по македонския въпрос. – *Изв.* на държ. архиви, т. 76, 1998, с. 54–60.

БББ = **Библиография** на българската библиография. 1852–1944. Състав. Хр. Тренков, З. Петкова, Ст. Кънчев, К. Ставрев. С., 1981. 312 с. 8⁰

БК, следвано от год., за която се отнася = **Библиографически** бюлетин на книгите списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека, г. 1–2, 1897–1898. С., 1897–1899; **Библиографически** бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници, г. 3–11, 1899–1907. С., 190–1910; **Библиографически** бюлетин за депозираните в библиотеката печатни издания, г. 12, 1908. С., 1914; **Библиографически** бюлетин за депозираните книги в Софийската народна библиотека, г. 13–32, 1909–1928. С., 1925–1930; **Български** книгопис, г. 33–48, 1929–1944. С., 1930–1949.

БКБ, следвано от год., за която се отнася = **България** в чуждата литература < Булгарика >, г. 1–36, 1964– 2000, С., 1966–2002. – (Нац. библиогр. на Република България. Сер. 7).

Бог-1 = **БОГДАНОВ ГЕНЧЕВ, ИВАН**. Българската книга през вековете. С., 1978. 319 с. с ил., 16 л. цв. ил. 8⁰

Бог-2 = **БОГДАНОВ ГЕНЧЕВ, ИВАН**. Речник на българските псевдоними. Писатели, науч. работници, преводачи, карикатуристи, публицисти, журналисти... 3. осн. прераб. и доп. изд. С., 1989. 528 с. 8⁰

Вас = **ВАСИЛЕВ ДИМИТРОВ, МАРИН**. Общо и приложно книгознание. 2. доп. изд. С., 1970. 256 с. с ил. 8⁰

Вут = **ВУТОВА, НИНА**. СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ. 17391813. Библиогр. указ. Израб... С., 1989. 128 с. 16 л. факс. 8⁰

Вълч = **ВЪЛЧЕВ, ВЕЛИЧКО И ПЕТЯ ДЮГМЕДЖИЕВА**. ИВАН ВАЗОВ. 1850–1921. Био-библиогр. Т. 1. Състав... С., 1985. 767 с. 34 л. ил., портр., факс. 8⁰

Герг = **ГЕРГОВА, АНИ**. Книгознание. Лекции. С., 1995. 271 с. със сх. 8⁰

Дес = **ДЕСЕВ, БОРИС**. Справочно библиографски издания. С., 1960. 183 с. 8⁰

ДИНИ-430/1970 = [Писмо от 19. 3. 1970 г. на П. Динев до Държ. изд. „Наука и изкуство“, вх. № 430 от 21. 3. 1970 г.]. Препис. 3 с. [Машинопис].

Дюг = **ДЮГМЕДЖИЕВА, ПЕТЯ, ЕВЕЛИНА ВАСИЛЕВА И ЕЛЕНА ФУРНАДЖИЕВА**. ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ. 1827–1895. Био-библиогр. Състав... С., 1979. 159 с. 8⁰

Жив = **ЖИВАНОВ, М.** Македонска ретроспективна библиографија. – *Библиотекар* (Белград), 24, 1972, № 6, с. 762–772. Ненамерена. Год. на това сп. до 1972 г. вкл. на практика са недостъпни сега у нас, тъй като и трите библиотеки, които са го получавали, са ги изнесли в депозиториуми, от които в настоящия момент (ноем. 2005) не изпълняват поръчки: НБКМ, „Бенковски“ – наводнение; ЦБ на БАН, хале – вер. отчислени; УБ – лоша хигиена. Библ. координация.

ЖО = **ЖЕЛЕВА, ЦВЕТАНА И ЗДРАВКА ОРЕШКОВА**. Репертоар на българската книга. Към стогодишнината на българската библиография. (Изработен... Под ред. на Ценко Цветанов). (С., 1951). 36 с. 8⁰

ЗБП = **За** бърза подготовка за печат на том първи на репертоара „Български книги 1878–1944“. [Изложение]. [1970]. 7 с. [Машинопис].

Иванч = **ИВАНЧЕВ, ДИМИТЪР ПЕТРОВ**. Български периодичен печат. 1844–1944. Анот. библиогр. указател. Т. 1. С., 1962. [VII], 504 с. 4⁰

Кал = **КАЛАЙДЖИЕВА, КОНСТАНТИНКА**. Материали за историята на Народната библиотека Св. св. Кирил и Методий 1944–1978. С., 2003. IV, 662 с. с портр., факс., табл., сх. 8⁰

Кар = **ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ**. 1834–1879. Състав. П. ДЮГМЕДЖИЕВА, Е. ВАСИЛЕВА, ИВ. ПЕТРОВА, АЛ. КУМАНОВА, Н. КУКУДОВА, СТ. ТРЕНДАФИЛОВ, П. СИМОВА, В. ТИЛЕВА, К. ВЪЗВЪЗОВА-КАРАТЕОДОРОВА. С., 1989. 510 с. 8⁰

Ким-1 = **ХАДЖИКИМОВ, ВАСИЛ ДИМИТРОВ**. Македонските българи. [Съществува ли македонска нация?]. (2. попр. изд.). С., 1942. 58 с. 8⁰ В кн. авт. означен В. х. Кимов.

Ким-2 = **ХАДЖИКИМОВ, ВАСИЛ ДИМИТРОВ**. Слънчеви дни. [Пътни– бележки на завръщания се в освободения роден край]. Скопие, 1942. 39 с. 8⁰ В кн. авт. означен В. х. Кимов.

Ким-3 = **ХАДЖИКИМОВ, ВАСИЛ ДИМИТРОВ**. Гоце Делчев. Библиографија. (Состав...). Скопје, 1964. 48 с. 8⁰ В кн. авт. означен В. Димитров. Пълното име на авт. посочено в [Лет, 27–28] и каталога на виртуалната библ. на Македония СО–BISS.Мк.

Ким-4 = **ХАДЖИКИМОВ, ВАСИЛ ДИМИТРОВ**. Ретроспективна библиографија на Македонија. Книги. (Состав... Рецензенти ЛЪБЕН ЛАПЕ и ХРИСТО ПОЛАНСКИ). Скопје, 1970. [IV], 289 с. 4⁰ В кн. авт. означен В. Х. К. Пълното име на авт. посочено в [Лет, 24; РБМ, 6; ББ-2, 60].

Ким-5 = **ХАДЖИКИМОВ, ВАСИЛ ДИМИТРОВ**. Ретроспективна библиографија на Македонија. – *Библ. искра* (Скопје), 2, 1956, № 7–8, с. 33–37. В публ. авт. означен В. Д.

Кис = **КИСИМОВ, ПАНДЕЛИ ХАДЖИГЕОРГИЕВ**. Исторически работи. Моите спомени. Ч. I. Пловдив, 1897. 124 с. 8⁰

Марк = **МАРКОВИЌ, СВЕЛАНА**. Македонска национална библиографија. <Досадашњи развој и перспективе>. – *Библиотекар* (Белград), 33, 1981, № 1–6, с. 77–89.

Мет = **Методика** за създаване на база от данни „Български книги“, 1878–1944. 18 с. [Машинопис].

МК-1956 = **Решение** [на колегията на М-во на културата] по изработването и издаването на [репертоара на] българската книга и репертоара на българския периодичен печат. 1 с. [Машинопис].

МК-1-1783/1956 = [Писмо от 19. 5. 1956 г. на Е. АВРАМОВА, зав. отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП до ГАНЕВ,

центр. у-ние на М-во на културата, вх. № I 1783 от 6. 6. 1956 г.]. 1 с. [Машинопис].

НАБАН = **Отчет** [на Ал. Теодоров-Блан] върху изработката и печатането на „Български книгопис за сто години“. До Управителния съвет на „Българското книгово дружество“ в София. Цариград, 28. 12. 1909. (НАБАН, ф. 1, оп. 2, а. е. 271, л. 86–93).

Пар = **ПАРИЖКОВ, ПЕТЪР**. Апостоли на книгата. Бележити личности и дати в историята на книжарството в България. Кн. II. С., 1986. 103 с. с ил. 8⁰

Пет = **ПЕТРОВА, НАДА**. Прилог кон библиографијата на библиографиите во СР Македонија <1945–1970 год.>. Скопје, 1971. 31 с. 8⁰

ПЛ = **Периодика** и литература. Пор. от изследвания за лит. в бълг. пер. печ. <1877–1944>. Т. 1–5. С., 1985–1999. 4⁰

ПЛ-1 = **Периодика** и литература. Пор. от изследвания за лит. в бълг. пер. печ. 1877–1944. Т. 1. Литературни списания и вестници, смесени списания, хумористични издания. <1877–1892>. С., 1985. 1065 с. 4⁰

ПЛ-3 = **Периодика** и литература. Пор. от изследвания за лит. в бълг. пер. печ. 1877–1944. Т. 3. Литературни списания и вестници, смесени списания, хумористични издания. <1902–1910>. С., 1994. 783 с. 4⁰

ППНМ = **ПАНЧЕВА, ЦВЕТАНКА, РОСИЦА ПЪКОВА, РУМЯНА НЕДЯЛКОВА И ХРИСТИНА МИХАЙЛОВА**. Официални издания в ретроспективната национална библиография в България 1878–1944. – В: *Българска библиография. 1852–2002*. Юбилеен сборник. Състав. Марин Ковачев. В. Търново, 2002, с. 120–127.

Прот-7/1968 = **Протокол** № 7. Заседание на Научния съвет при Нар. библиотека „Кирил и Методий“, състояло се на 29. 11. 1968 г. [Извлечение]. 2 с. [Машинопис].

Прот-18/1966 = **Протокол** № 18. Заседание на Библиогр. секция към Нар. библиотека „Кирил и Методий“, състояло се на 11. 3. 1966 г. 5 с. [Машинопис].

Прот-43/1970 = **Протокол** № 43. Съвещание на Библиогр. секция при НБКМ, състояло се на 20. 1. 1970 г. 6 с. [Машинопис].

Прот-46/1970 = **Протокол** № 46. Заседание на Библиогр. секция [към Нар. библиотека „Кирил и Методий“, състояло се на] 14. 3. 1970 г. 5 с. [Машинопис].

Прот-71/1973 = **Протокол** № 71. Съвещание на Научната секция по библиография [към Нар. библиотека „Кирил и Методий“], състояло се на 18. 7. 1973 г. 8 с. [Машинопис].

Прот-ТБ/1970 = **Протокол**. Заседание по повод писмото на Т. Боров до Комитета за изкуство и култура за

издаването на Репертоара на българската книга, състояло се на 6. 5. 1970 г. 10 с. [Машинопис].

РБК = **Български** книги. 1878–1944. Библиогр. указател. Азб. пор. Т. I. С., 1978. 427 с. 4⁰

РБК-7 = **Български** книги. 1878–1944. Библиогр. указател. Азб. пор. Т. VII. Добавки и поправки. (Състав. ИВАНКА ПАНЧЕВА. Ред. КИРИЛ СТАВРЕВ. Науч.-метод. ръководство <1977–май 1988 > КРЕМЕНА ЗОТОВА). С., 1995. 379 с. 4⁰

РБМ = **Ретроспективна** библиография на Македонија. Т. 2. Сериски публикации. Кн. 1. (Состав. Сл. Поповска, Ф. Елмазовиќ-Алтана, Б. Ѓузел). Скопје, 1993. 130 с. 4⁰

Став = **СТАВРЕВ, КИРИЛ ГЕОРГИЕВ**. Литературно-художествени сборници и антологии. 1878–1944. Библиогр. указател. Т. 1. Ч. 1. Аналитична част. С., 2003. 907 с. с ил. 4⁰

Том-1 = **ТОТОМАНОВА, АНТОАНЕТА**. Национална библиография на България – състояние и перспективи на развитие. – В: *Изв. на Нар. библ. „Св. св. Кирил и Методий“*, т. XXIII <XXIX>, 1999, с. 141–160.

Том-2 = **ТОТОМАНОВА, АНТОАНЕТА**. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и библиографията „Булгарика“. – *Библиотека*, 6, 1999, № 3–4, с. 5–12.

Трай = **ТРАЙКОВ, ВЕСЕЛИН Н.** *Vulgarica*. Литература на чужди езици върху България и българския народ. Основни организационни въпроси. – *Год. на Бълг. библиогр. инст. „Елин Пелин“*, т. 4, [за] 1954, 1956, с. 43–66.

Хрис = **ХРИСТОВА, УНГА**. За библиографията „Патриотика“ и обсега на „Булгарика“. – *Библиотекар*, 19, 1972, кн. 10, с. 24–28.

Цвет-1 = **ЦВЕТАНОВ, ЦЕНКО**. Българска библиография. Истор. преглед и днешно състояние. С., 1955. 156 с. 8⁰ Литопеч.

Цвет-2 = **ЦВЕТАНОВ, ЦЕНКО**. Българска библиография. Истор. преглед и днешно състояние. 2. прераб. изд. С., 1957. 183 с. с ил. 8⁰

Чер-1 = **ЧЕРНЕВ, ЧАВДАР**. Из историята на „Български книгопис“ – от създаването му до войните. По материали от „Градиво, история и разбор на Репертоар Български книги“. – *Издател*, 7, 2005, № 2–3, с. 68–79.

Чер-2 = **ЧЕРНЕВ, ЧАВДАР**. Неочаквани находки из старите документи или още един поглед към Блановия „Български книгопис за сто години“. – В: *По следите на българската книга*. Опси. Находки. Библиология. Нац. колоквиум, посветен на 100-год. от рождението на д-р Мънйо Стоянов. Пловдив, 2004, с. 128–147.

КНИГОИЗДАВАНЕ И ФИЛОСОФСКА КУЛТУРА

Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“, 2005

„Книгоиздаване и философска култура“ е една от най-новите книги на Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ (В. Търново, 2005), посветена на проблемите на българското книгоиздаване. Тук обаче се търси връзката между философско-социологическата проблематика и нейното място в българското книгоиздаване. Съставители на стилно оформеното издание са доц. д-р Лъчезар Георгиев от катедра „Библиотеки и масови комуникации“, доц. д-р Росина Данкова и доц. д-р Евлоги Данков от Философски факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Първата част на книгата съдържа авторски материали от доц. д-р Лъчезар Георгиев, а във втората част са представени материали на другите двама съставители, както и на техни колеги от Философски факултет.

